

OM DETTE BIND

Året 1906 styrer mod den 11. november, dagen for Det Kongelige Teaters premiere på Carl Niensens og Vilhelm Andersens komiske opera *Maskarade* efter Holberg. Bortset fra en lille scene i 3. akt og ouverturen som først bliver til i sidste øjeblik, er operaen færdigkomponeret i 1905. Alligevel bliver det et travlt og hektisk opløb der begynder med separate prøver med de rolleindehavende allerede i maj måned, og som krydses af andre opgaver.

Digteren Holger Drachmann fyldte 60 samme år. Han havde i 1887 haft sin største succes med eventyrspillet *Der var engang* med musik af P.E. Lange-Müller. Det Kongelige Teater havde nu besluttet at sætte alle sejl til i håb om at kunne gentage den gamle succes med et nyt stykke af Drachmann. *Hr. Oluf han rider* spillede på den danske skærsommernats særlige halvllys og dens evne til at åbne sindet for alt det der lå bag, under og over dagligdagen. Carl Nielsen fik opgaven at skrive musikken. Siden han opsagde sin stilling pr. 30.6.1905 havde han ikke haft nogen tilknytning til Det Kongelige Teater; nu kom han der igen både som dirigent for sin egen opera og for musikken til Holger Drachmanns skuespil.

I juli og august komponerede Carl Nielsen på *Hr. Oluf* på Skagen mens familien holdt ferie på Frøken Hansens Badepensionat. Selv sad han og arbejdede ved et klaver hos købmand Jens Winther på Oddevej. Kompositionsprocessen kan følges gennem brevvekslingen med Det Kongelige Teaters direktør Einar Christiansen, der er nervøs for tidsplanen, og for at komponisten skal brede sig for meget i de enkelte numre, og i brevvekslingen med pianisten Henrik Knudsen, der skriver rent efterhånden som kladderne når ham. Det var også denne sommer komponistens to døtre optrådte i røde kjoler og blev forevigtet af Michael Ancher på den hvide bænk foran Anchers hus.

I august fortsatte arbejdet på musikken til *Hr. Oluf* under ophold på Fuglsang på Lolland hos Bodil og Viggo Neergaard. Hyppige gæster var også den hollandske komponist Julius Röntgen og hans store familie. Også Röntgen engagerede sig i *Hr. Oluf*, instrumenterede Elverdansen, som stadig kan ses i hans håndskrift i originalmanuskriptet. Under disse private former blev også Carl Nielsens nyeste strygekvarter, F-dur op. 44, som han havde afsluttet umiddelbart før sommerferien, opført første gang den 9.8 dette år. Men først i 1923 lod han den efter flere bearbejdelser udkomme hos C.F. Peters i Leipzig.

Fjernt fra selskabeligheden sad Carl Nielsen i gartnerboligen og komponerede på musikken til Drachmanns skuespil. ”Han arbejdede ofte så det blev sent og i musiksalen kunne ingen begribe, hvorfor han ikke kom,” fortæller datteren Anne Marie i sine erindringer. ”Det var en mørk augustaften ude i parken. Pludselig kom han ind med et mærkværdigt ligesom forvitret udtryk. Han fortalte da, at på vejen op mod slottet gik han vild og kom i stedet for ind i skoven, der grænsede op til haven. Her var fuldkommen mørke. Grenene knækkede om ham, slog ham i øjnene, og han oplevede da en panisk skræk, kunne ikke finde frem, krøb til sidst på alle fire medens hjertet hamrede, og sveden drev af ham. Det var den vildeste naturpanik, der havde grebet ham.”¹

Hr. Oluf blev et af Carl Nielsens mest omfangsrige partiturer, men Drachmanns skuespil blev ingen succes. Det gik 10 gange, og siden har også det meste af musikken sovet tornerosesøvn.

Alligevel fik efteråret 1906 karakter af et gennembrud for Carl Nielsen. I Chicago, hvortil flere af Carl Nielsens søskende er emigreret og har stiftet familie, opfører Chicago Symphony Orchestra under Frederick Stock to dage i træk hans første symfoni, hver gang for 5000 tilhørere. Få dage før premieren på *Maskarade* i København modtager komponisten beretninger om sin amerikanske debut og succes både fra søsteren Julie og fra den danske musiker og komponist Thorvald Otterström, som har æren af at have præsenteret dirigenten for Carl Nielsens musik.

Også *Maskarade* er en succes. For udsolgt hus går den aften efter

1 AMT s. 72.

aften, og komponisten, der er træt efter spændingens udløsning og det hektiske prøvearbejde, bestiller i ugevis ikke andet end at gå hen og dirigere sit værk og i selskabelighed hvile på laurbærrene. Vennen Henrik Knudsen kommenterer besk i et brev, at modgangen blev båret med større værdighed end medgangen. Der var dog hverken cd-udgivelse på dagen eller radiotransmission, men i mange familier går man til *Maskarade* gentagne gange allerede inden jul for at lære de iørefaldende melodier at kende. Mellem jul og nytår dirigerer Carl Nielsen også ved en Palækonzert uddrag af *Maskarade* og *Hr. Oluf*; disse ugentlige koncerter var den mulighed for gentagen lytten til det klassiske repertoire, som en tid uden massemedier bød datidens publikum.

Mens Carl Niensens forhold til det nationale allerede var blevet sat i relief ved årets begyndelse med *Du danske Mand*, var *Maskarade* fra begyndelsen på vej mod sin status som den danske nationalopera.

I januar var Christian 9. død efter at have været konge i mere end 42 år. Udråbelsen af Frederik 8. til ny konge på Amalienborg Slotsplads afslørede at danskerne havde et nationalsangsproblem. En del af den forsamlede menneskemængde brød ud i *Kong Christian*, mens en anden del sang *Der er et yndigt Land*. Episoden gav anledning til en offentlig debat om vore nationalsange. Det nationale var i det hele taget fremme i tiden, som det også har været det siden, på forskellige måder. Norge var året før blevet selvstændigt, personalunionen med Sverige var ophævet, og i begge lande gav det anledning til national oprustning. For første gang blev der i Stockholm i slutningen af maj 1906 afholdt en Svensk musikfest. Carl Nielsen var indbudt, boede hos sin ven Bror Beckman, havde formidlet at der var dansk pressedækning, og skrev selv en artikel om festen i *Politiken*. Heri sagde han for første, men ikke sidste gang sin mening om kunsten og det nationale.

”Der ligger ... en Fare for Kunsten i det nationale Element, og jo mere denne Egenskab bliver bevidst, des større Fare.

Saasart man uden al Kyskhed begynder at befingre og beføle dette sarte Væsen, saa er det ogsaa ude med den gode og sande Kunst. Det nationale Element maa varme, farve og ligesom gennemaaende Kunsten, men tør paa ingen Maade blive dens Alfa og Omega.”

OM DETTE BIND

Ved samme lejlighed gjorde han grin med en konkurrence om en ny dansk ouverture, idet han med disse ord gav opskriften:

”Man tager en Gang Andantino i seksottendedels Takt, en gang Moll og en Gang dansk Pærekompot, som har staaet Natten over; rører det hele godt sammen, sætter det over en sagte Ild og lader det koge i ca. 20 Minutter osv. Men Spøg tilside. Min Mening er denne: Sæt ikke Præmie paa den falske Pietet, men paa den gode Kunst.”¹

I de samme dage komponerede han *Du danske Mand* på bestilling, men han gjorde det næppe for pengenes skyld. Som nationalsang har den dybe ironiske undertoner som allerede samtiden hurtigt glemte. Historien er denne: Holger Drachmann, som Carl Nielsen arbejdede sammen med om *Hr. Oluf*, fik til opgave at skrive en fædrelandssang til en vaudeville i Tivoli og bad Carl Nielsen komponere melodien. Det gjorde han efter alt hvad vi ved til et maskevers, teksten kom på senere, og hverken Drachmann eller Carl Nielsen optrådte på plakaten. Ophavsmændene dukkede først op i pressen nogle dage senere og sikrede dermed vaudevillen yderligere pressedækning. Snart begyndte sangen sit eget liv, udkom separat og blev hurtigt standardrepertoire i korforeninger og overalt hvor der blev sunget fællessang.²

Carl Nielsen var på vej ud til folket, han skrev direkte for det, og det bør noteres, at den store musik i denne grødetid sivede samme vej. Samme forår spillede militærmusikken i Nyborg forspillet til 2. akt af *Saul og David* (16).

1907 er året derpå. *Maskaradesuccesen* gør sig endnu gældende med hyppige opførelser. Notabiliteter overværer forestillingen og giver deres mening til kende, således f.eks. den syge og svage Grieg, der kommenterer *Maskarade* både over for Nielsen og privat i sin dagbog her 5 måneder før sin død.

Også Anne Marie har fremgang, har i 1906 udstillet i Berlin, og i februar 1907 vinder hun førsteprisen i den udskrevne konkurrence om et monument over lægen Niels Finsen, der havde fået nobelpris i 1903

¹ Samtid nr. 15.

² Jf. Danske Mand.

for sit arbejde med lysstrålers helbredende virkning. Det bliver imidlertid den anderledes monumentale mandlige kollega Rudolph Tegnors forslag man vælger at realisere og opstille, og som stadig pranger ved Rigshospitalet på hjørnet af Tagensvej og Blegdamsvej.

Næppe raskmeldt efter en lang periode med uarbejdsdygtighed på grund af forgiftning i den ene arm bliver Anne Marie Carl-Nielsen i slutningen af marts 1907 igen alvorligt syg. Hun er indlagt og bliver opereret i tarmen 4 gange i løbet af de næste 2 måneder. I et af de nytilkomne breve (278) får vi for første gang en forklaring på den gådefulde sygdom: Anne Marie Carl-Nielsen fortæller selv at det er et fiskeben hun har slugt, der er årsagen til ravagen.

Carl Nielsen er i krise på grund af Anne Maries sygdom, og fordi han har svært ved at komme i gang med nye kompositioner. Det er i denne periode han skriver digte, ligesom det er i denne periode han bliver engageret i Dansk Tonekunstnerforening der er blevet stiftet i 1903 på initiativ af Politikens og Københavns toneangivende anmelder Charles Kjerulf. Som foreningens sekretær og initiativtager i stort og småt har han blandet sine egne interesser og privatøkonomi sammen med foreningens, og da den første bestyrelse kører fast på problemet Kjerulf, dannes der en oppositionsgruppe der fører Carl Nielsen frem som formandskandidat med det program at rydde op efter Kjerulf så stilfærdigt som muligt og udvikle foreningen i faglig retning. Den 29.4.1907 vælges Carl Nielsen og hans bestyrelse under et, men programmet realiseres kun delvis før ny tumult i foreningen bringer Carl Nielsen og hans bestyrelse til fald to år senere den 13.5.1909.¹

I efteråret 1909 breder striden i Dansk Tonekunstnerforening sig til hele musiklivet og offentligheden under betegnelsen *Wüllner-striden*. Den tyske sanger Ludwig Wüllner nægtede at benytte det annonceblad, *Programmet*, som Kjerulf havde startet med udgangspunkt i sin magtposition i Dansk Tonekunstnerforening, som omslag til sine koncertprogrammer i København, og indledte dermed det afgørende slag mod Charles Kjerulf. Skønt ikke længere formand i foreningen deltager Carl Nielsen stadig i møder og aktioner og samtaler med Kjerulfs

1 Jf. Børn igen.

OM DETTE BIND

arbejdsgiver Politikens chefredaktør Henrik Cavling, som han i øvrigt bevarer et godt forhold til gennem alle årene.

Tilbage i 1907 er der endelig igen noget der lykkes for den skabende musiker. En måneds tid efter at Anne Marie er kommet hjem fra hospitalet, komponerer han, den 25.6, efter talrige forgæves forsøg, siger han mange år senere, melodien til Jeppe Aakjærs *Jens Vejmand*. De følgende dage komponerer han flere melodier, den 28. den ene af sangene, *Godnat*, fra Johannes V. Jensens *Kongens Fald*. Samme eftermiddag er han med Jensen selv, Ludvig Holstein og L.C. Nielsen i Dyrehaven; de to første har konerne med, Anne Marie er i gang med en rytterstatue på Falster. Jensen har sit fotoapparat med, 2 billeder er bevaret.

Så bliver det ikke til flere noder i denne omgang. Midt i juli rejser han alene sydpå for at mødes med sine to medarbejdere på *Maskekarade*-produktionen, iscenesættereren Julius Lehmann og tekstforfatteren Vilhelm Andersen. Sammen vandrer de fra Italien over Alperne til München. Tilbage i København igen i midten af august er der telegram fra Kolding at Anne Marie og resten af familien ligger syge hos Anne Maries søster Lucie. Hun, der var blevet gift sent, stod nu alene med to drenge, Broder og Jacob. Efter mandens pludselige sygdom og død i februar 1906 var hun fra lægekonsultationen i Skærbæk flyttet tilbage til Kolding, nu ikke som Lucie Brodersen, men som fru doktor Petersen.

Carl rejser fluks til Kolding og får lidt liv i kludene, familien fortsætter nordpå mod Skagen, men da de i begyndelsen af september er i København igen, er Anne Marie dog ikke mere rask end at hun må tage ophold på Skodsborg Sanatorium.

Carl har i maj fået en ny aftale med Det Kongelige Teater, skal i den kommende sæson igen stå til rådighed. Det ligger i luften at det nok er begyndelsen til en varig ansættelse som dirigent; Johan Svendsen er på vej ud på grund af sygdom.

Heller ikke efteråret 1907 bringer meget liv i den skabende musiker. Der indkommer bestillinger på musik til L.C. Nielsens skuespil *Willemoes* – det er her *Havet omkring Danmark* indgår – og til Ludvig Holsteins *Tove*, der skal have premiere henholdsvis på Folketeatret i februar og på Dagmar-teatret i marts. Også bestillingen på en ny kan-

tate til universitetets årsfest modtager han, men da den først skal benyttes i oktober 1908, bliver der ikke foreløbig spekuleret meget på den. Den eneste komposition der færdiggøres, er en ny koncertslutning på *Maskarade*-ouverturen; den skal bruges til en af Tor Aulins koncerter i Stockholm i slutningen af november.

I oktober giver Pablo Casals for første gang koncert i København. Det selskabelige centrum er familierne Neergaard og Hartmann, og både Niensens døtre og Karen Hartmann sværmer for virtuosen, der ellers har sin mauriske kæreste med. Hjemme hos Carl Nielsen opføres hans nu fire strygekvartetter, og Casals imponerer dem alle ved at spille cellostemmen fra bladet.

Kontakten med svenske musikere intensiveres. I slutningen af september besøger det unge geni Ture Rangström for første gang Carl Nielsen i København; der er straks genklang. Det er Bror Beckman der har introduceret Rangström for Nielsen og omvendt. Det er også Beckman der foranlediger at Rangström bliver musikjournalist ved Svenska Dagbladet som modvægt til Dagens Nyheters berygtede kritiker komponisten Wilhelm Peterson-Berger, som Carl Nielsen har lagt sig ud med ved ikke at nævne ham i sin artikel om den svenske musikfest i 1906.

Rangström debuterer som journalist med en helsides artikel helliget Carl Nielsen, og han karakteriserer Niensens mission som den at vise vejen til den nødvendige afromantisering af musikken. Det er to dage før Aulin præsenterer svenskerne for Niensens orkestermusik med tre stykker fra *Maskarade*. Tidligere samme måned har Olallo Morales spillet *Helios*-ouverturen i Göteborg.

Carl Nielsen skulle selv have været til Stockholm for at dirigere sin musik. Korrespondancen har gået livligt derom, og stemningen har været højt oppe hos både Beckman og Nielsen ved udsigten til at de nu fik mulighed for at være og tale sammen i et par dage. Men planlægningen skrider, og besøget bliver til mindre og mindre, og i sidste øjeblik må Carl Nielsen helt aflyse sin rejse, lægge sig til sengs og lade Aulin dirigere sin musik. De næste tre måneder er han plaget af nervøghed og sengeliggende det meste af tiden.

Sin egen kompositionsaften den 30.11 får han af lægen kun allernådigst lov til at gå hen i Odd-Fellow Palæet at overvære. Her får den ny

OM DETTE BIND

strygekvarteret, der blev spillet privat på Fuglsang, sin første offentlige opførelse. Skærmydslerne i Dansk Tonekunstnerforening har ikke gjort Politikens anmelder Charles Kjerulfs øre mere åbne for det Nielsenske toneunivers. Om kvartetten skriver han de uforglemmelige ord:

”Hvis det, som de fire Herrer Strygere sad deroppe og spillede, for ramme alvor skal opfattes som skøn og god musik, ja, saa har de Herrer Beethoven, Mozart, Schubert, Schumann og Konsorter – Wagner og Tschaikowsky med – hele Banden, ogsaa vore egne med Hartmann og Gade i Spidsen – saa har de allesammen taget os ved Næsen, ja, brugt falsk Varebetegnelse. Og saa er Ischias en Musiknydelse. For det er ogsaa meget ubehageligt.”

Også de to sange fra *Kongens Fald* var blandt uropførelserne denne aften. Digteren var mødt op. Om også han fik hovedpine af musikken, melder historien ikke, men under kvartetten kunne han ikke holde sin gaben i ave (428).

I februar 1908 begynder forhandlingerne om Carl Nielsens ansættelse som fast kapelmester ved Det Kongelige Teater. De er langvarige og vanskelige. Der tales om ligestilling og om opgivelse af stillingsbetegnelserne 1. og 2. kapelmester, men Frederik Rung, den gamle 2. kapelmester, fastholder at han vil have titel af 1. kapelmester. Den afgående Johan Svendsen blander sig med et forslag om ”voldgiftsret”, også Julius Lehmann spiller en rolle som støtte for Carl Nielsen i forhandlingerne med teaterchefen. Carl Nielsens gamle ven og velynder politiker Klaus Berntsen råder ham til at komme til forståelse med Teaterchefen; kommer han blot indenfor, skal han nok slå sig igennem i kraft af sin energi og sit talent (463).

Således bliver Carl Nielsen da til sidst 2. kapelmester med en vis repertoiremæssig ligestilling, og grundlaget for den senere strid imellem de to kapelmestre, som hidtil har været omgangsfæller, nære bekendte og gode venner, er lagt. Midt i denne proces fejrer det halve teater den 25. opførelse af *Maskarade* hjemme i Carl Nielsens lejlighed ved et kolossalt gilde, som Irmelin registrerer i dagbogsnotater.

I de samme dage får Anne Marie meddelelse om at hun med sit udkast har sejret i den konkurrence om opstillingen af et monument over

Christian 9., som hun i slutningen af september var blevet indbudt til at deltage i. Før vejen er banet, må hun dog skrive kontrakt med monumentkomiteen om udfærdigelsen af et prøverelief af en del af det sokkelrelief, som senere bliver sparet væk på den færdige rytterstatue.

Midt i al denne tumult lykkes det Carl Nielsen at færdiggøre det lille, originale og stilistisk fremadpegende orkesterværk *Saga-Drøm*. Det bliver ingen succes ved koncerten i Musikforeningen den 6. april 1908, Kjerulf finder det uinspireret, og mener at Carl Nielsen burde have ladet Gunnar fra *Njals Saga* drømme i fred. Betegnende for atmosfæren i det københavnske musikliv på dette tidspunkt er det, at da Kjerulf i 1917 hører værket igen, finder han det genialt, men mindes absolut ikke at have hørt det før!

Økonomisk er familien Nielsen nu mere velfunderet end længe. Der spekuleres på at købe sommerhus på Skagen, men det bliver dog ved tanken, og på at flytte til større forhold, især for at løse billedhuggerindens atelier-problem. Hun er mest på rejse, dels for at researche og søge inspiration til kongemonumentet, dels for at løse bestillingsopgaver som yderligere kan bedre økonomien, men også truer tidsplanen for hovedopgaven. Hjemme klarer Carl Nielsen som sædvanlig det meste; han finder også huset med det ønskede atelier og kommunikerer pr. brev med kunstnerinden om det, og i midten af oktober flytter familien til 1. sal i villaen Vodroffsvej 53, hvor vennerne Axel og Sofie Olrik i forvejen bor i stueetagen.

2. kapelmesterens debut ved sæsonbegyndelsen i september 1908 bliver hektisk. Den ny 1. kapelmester er syg, og Carl Nielsen må en overgang overtage det hele. Én markant komposition bliver det også til det efterår. Den ny universitetskantate har han komponeret under sommeropholdet på Damgaard ved Fredericia. Her har han også haft besøg af kammersanger Emil Holm og hans kone og med ham drøftet kommende planer og initiativer over for den kongelige danske opera, og han indsender til teaterledelsen en skrivelse med forslag og ideer, nærmest et tilløb til et program for den danske operainstitution. Det kommer der ikke meget ud af.

Universitetskantatens ny toner imponerer vennekredsen dybt, men Niels Møllers tekst, som Carl Nielsen forsvarede, møder almindelig mod-

OM DETTE BIND

vilje på grund af dens ikke just mundrette stil, der giver værket øgenavnet tarmslyngskantaten, og dens positivistisk videnskabelige budskab, der vækker modsigelse hos universitetets teologer. Resultat: Endnu et af Carl Niensens væsentligste lejlighedsværker er forblevet ukendt.

I begyndelsen af december gæstedirigerer Carl Nielsen i den norske hovedstad Kristiania. Han spiller både egen musik og har Henrik Knudsen med som solist i Victor Bendix' klaverkoncert. En norsk journalist giver den ny kongelige danske kapelmester følgende skudsmål:

”Carl Nielsen ligner ikke nogen af de Dirigenter, jeg tidligere har set. Han hører ikke til disse svære, trygge Mennesker, som dirigerer med rolige smaa Sving med Haanden, som leder mere med Øjnene end med Hænderne, heller ikke ligner han de elegante Piruetdirigenter eller de urolige masende, som ser ud som nervøse Floretfægtere. Carl Nielsen minder igrunderen mest af alt om en amerikansk Bandmaster – i bedste forstand. Han har det energiske Sæt i Bevægelsen, i Hænderne, Hodet og Kroppen; da han er kort af Vækst, har han ofte Brug for at strække sig paa Taa og hugger da paa skraa ned over Nodestolen. Ellers dirigerer han høit over Hovedet, det kommer af, at han har dirigeret Opera. Venstre haand bruger han meget, men fanger ikke tonerne nydelig ind mellem Pege- og Tommelfingeren, men griber med hele Knytnæven og slynger dem fra sig igjen med et susende Slag. Mindst af alt skulde man tro at ha en dansk Dirigent for sig, og mindst af alt skulde man tro, at hans Musik er skabt af en dansk Mand. Der er en ubændig, staalkantet Rytme i den, som leder Tanken fjernt fra et glidende, bølgelinjet dansk Landskab.”¹

I 1909 dominerer bestillingsværkerne; det er som om han slet ikke kan blive fri for dem. Digteren L.C. Nielsen er blandet ind i flere af dem som tekstforfatter; måske er det mere *hans* økonomi end Carl Niensens der styrer sagen. Det gælder *Kantaten til mindefesten paa Københavns Raadhus i Anledning af 250-Aarsdagen for svenskernes Storm på København, 11. februar 1659*, og det gælder ikke mindst *Kantate ved Landsudstillingen i Aarhus*, som Carl Nielsen på flere måder forsøger

1 Samtid nr. 24.

at slippe for, men alligevel ender med at komponere sammen med sin elev Emilius Bangert, og som han i maj 1909 er i Århus for at lede opførelsen af.

Sidst på året dør maleren P.S. Krøyer. Også ved den lejlighed afholdes en mindefest med en kantate af Carl Nielsen til en tekst af L.C. Nielsen. Et par sange til Jeppe Aakjærs socialrealistiske skuespil *Ulvens Søn*, når han også at komponere. Her er det heller ikke pengene der trækker; for at undgå at modtage et for lavt honorar af Aarhus Teater trækker han af princip sine sange tilbage og forærer dem i stedet til Aakjær, der således kan stille dem til rådighed for teatret.

Da Ellen Beck kort tid efter synger de to sange fra *Ulvens Søn* ved sin sangaften i København, benytter Charles Kjerulf sin anmeldelse til endnu engang at demonstrere at der i det københavnske musikliv er andre ting på spil end musikken. Striden om Kjerulf og hans brug og misbrug af musiklivet og af Dansk Tonekunstnerforening stod netop på sit højeste i offentligheden. ”Omkvædet paa den ene Vise,” skrev Kjerulf, ”var de kloge sandfærdige Ord: ”For vi træder hverandre i Dyndet ned”. Det hørtes ligesom gennem melodien, at Carl Nielsen ikke ret havde fornemmet den dybe betydning i dem – saa at sige: gjort dem til sine egne.”¹

Til Aarhus-kantaten havde komponisten August Enna også været på tale; han var endda begyndt at komponere uden at have modtaget den endelige bestilling. Da han fik kendskab til at Carl Nielsen havde fået bestillingen, beklagede han sig til denne, men måtte finde sig i at blive afvist af både Nielsen og af borgmesteren i Århus. I januar 1909 angriber August Enna offentligt Carl Nielsen som dirigent og drager hans evner i tvivl. Kritikken breder sig i pressen, og Enna langer til sidst ud også efter komponisten Carl Nielsen, men Carl Nielsen ønsker ikke at svare, og han støttes af teatrets ledelse. Det kommer også Carl Nielsen for øre at Lange-Müller er kritisk over for hans rolle som kongelig kapelmester, og da han beder Lange-Müller om et møde så de kan tale ud om sagen, får han et skarpt og afvisende svar. Det er en varm plads at være 2. kapelmester med ambitioner på kunstens vegne.

1 Politiken 27.11.1909.

OM DETTE BIND

Om sommeren er familien i skiftende kombinationer på cykeltur på Fyn, på Østrupgaard, i Bryndum i Vestjylland hos Carl Niensens bror Valdemar, hvor faderen bor, og hvor broderen Anders dette år er på besøg fra Chicago, hvortil han udvandrede i foråret 1886, og som Carl Nielsen ikke har set siden – og endelig på Skagen. Herfra bliver han kaldt til Århus for at dirigere Aarhus Orkesterforenings 25-års fødselsdagskoncert. Koncerten vælger han at begynde med musik af August Enna! – Året efter markerer han Lange-Müllers 60 års fødselsdag den 1. december med en hyldestartikel.¹

1910 begynder tragisk. Bodil Neergaards yngre bror, maleren Oluf Hartmann, dør pludseligt knap 31 år gammel. Det udløser i løbet af få dage et af Carl Niensens små mesterværker, strygerstykket *Ved en ung Kunstners Baare*, som opføres ved begravelsen i den oprindelige version for strygekvartet. Komponisten deltager dog ikke selv. Dagen før er han rejst til Jylland hvor hans far meldes syg. Det fremgår ikke af kilderne hvad der er sket; faderen taler selv senere på foråret om 75 sygedage.

Mens bestillings- og lejlighedsværkernes tilblivelse som regel er velbelyst i korrespondancerne, ligger det i sagens natur at hovedværkernes tilblivelse, der ikke på samme måde styres af udefra kommende behov, kan gå mere sporløst for sig. At Carl Nielsen midt i denne uadventede periode med aktiviteter der stritter i alle retninger, er i færd med at samle sig om et af sine betydeligste værker, *Sinfonia espansiva*, den 3. symfoni, hører vi nærmest tilfældigt om da han i dagbogen den 13.4 blot noterer: ”Sluttede Compositionen af 1ste Allegro af min ny Symfoni.” Anden satsen, pastoralen, følger under sommeropholdet på Damgaard. Symfoniens færdiggørelse lader vente på sig – til næste bind, men om efteråret opmuntres han til fortsat produktion af et brev fra den ham ukendte tjekkiske forfatter Max Brod, der på eget initiativ har introduceret Nielsen i tidsskriftet *Der Merker* som udkommer i den europæiske musikmetropol Wien. I den forbindelse melder komponisten 2. sats af *Espansiva* netop færdig igen og demonstrerer der-

1 Samtid nr. 32.

med at gamle breve kan give læseren et fortolkningsproblem som der ikke altid er en sikker løsning på.

Sommeren har stået i Friluftsteatrets tegn. Allerede fra det foregående forår har Carl Nielsen været involveret i bestæbelserne for at stable en friluftsscene i Ulvedalene i Dyrehaven på benene. Den første forestilling bliver da også Oehlenschlägers *Hagbart og Signe* med hans egen nykomponerede musik. Der er premiere få dage før hans egen 45 års fødselsdag i juni 1910. Successen er hjemme med københavnernes valfart til Ulvedalene og med lange reportager i aviserne.

Med 3 års forsinkelse er *Jens Vejmand* ved at blive en landeplage, og i fødselsdagsomtalerne er det den aviserne hefter sig ved. Den både udkommer og bliver indspillet som polka på lakplade af et gramfonorkester, og lirekassemændene har den med rundt i byen.

I oktober følger Anne Marie datteren Anne Marie til London i pension; hun er for længst begyndt at male og trænger både til at komme hjemmefra og til at opleve de store kunstsamlinger i en verdensby. Carl følger efter med et par dages forsinkelse. Også han ser nu London for første gang, ser på kunst og er til koncert i Queens Hall og møder dirigenten Henry Wood. Sammen rejser far og mor hjem, far fortsætter til København, mens mor bliver i Celle for at researche til kongemonumentet i de store tyske hingstestalde. Da hun kommer hjem, er det i utide med en forstuvet fod efter en udflugt til Bloksbjerg.

Det tynder ud i husholdningen; Hans Børge er efter flere skoleflytninger nu sendt til Trunderup skole på Fyn, hvor Thorvald Aagaards søster Inger er lærerinde og sender beretning til København om den mærkelige på en gang begavede og handicappede drengs skolegang.

Ifølge Torben Schousboe, var Hans Børge ”i 4-års alderen blevet angrebet af epidemisk cerebro-spinal meninghitis, hvorved hans kranium lukkedes for tidligt, og hvorved han blev hæmmet for resten af sit liv bl.a. med kronisk hovedpine. Hans tidligt konstaterede store musikalske og intellektuelle evner fik herved ikke fri udviklingsmulighed, men kunne i perioder med bedre helbred give sig spirituelle udslag. Det var som en tung sky der lettede.”¹

1 TS s. 368.

OM DETTE BIND

Kilderne oplyser intet om denne sag, og det er ikke umiddelbart let at indpasse oplysningen i den måde Hans Børge optræder på i kilderne i den pågældende periode som barn. At Hans Børge er et spændende og specielt, ikke helt normalt menneske, vil også de følgende bind give eksempler på.

Der har igen været knas i ægteskabet, fremgår det af brevene mellem ægtefællerne dette efterår (891, 896). Torben Schousboe oplyser at Carl Nielsen var far til en datter uden for ægteskabet: Rachel Siegmann, som han angiver som født 12.12.1912, og hvis mor skal være ”en jødisk dame ansat ved Det kgl. Teater”.¹ Rachel Siegmann er imidlertid ikke født i 1912, men ifølge kontraminiestrialbogen i 1910, og er Rachel Siegmann datter af Carl Nielsen, er det her i 1910 hendes historie og Carl Niensens affære med hendes mor hører hjemme. Torben Schousboes oplysninger er i bedste fald upræcise.

Der er ikke fundet noget vidnesbyrd der kan bekræfte Carl Niensens faderskab til Rachel Siegmann, som der blev det til hans faderskab til Carl August Hansen i 1888.² Carl Nielsen har næppe heller besøgt Rachel Siegmann hos hendes plejemoder på adressen H.C. Ørstedsvej 39, som Schousboe oplyser; intet tyder på at Rachel Siegmann har boet på adressen i Carl Niensens levetid. Derimod bor Rachel Siegmann sammen med sin biologiske mor i 1937 og følgende år pudsigt nok på netop denne adresse. Moderen optræder i vejviseren som dameskrædderinde, datteren som musikteoretiker. I 1937 optræder Rachel Siegmann også i håndbogen *Vor Tids Danske Musikere og Tonekunstnere* med titlen romanceskomponist, og der nævnes en række værker af hende, og at hun er elev af (Carl Niensens elev) Knud Jeppesen.

Rachel Siegmann, som hun kaldte sig, blev født på Rigshospitalet den 12.10.1910, altså mens Carl Nielsen opholdt sig i London, og hun blev den 26.12.1910 døbt Edith Ragnhild Hansen i Sct. Johanneskirken i København. Hendes forældre oplyses at være konditor Herman Hansen og hustru Nancy Amanda Theresia Siegmann født 12.10.1880. Forældrene havde indgået borgerligt ægteskab 17.9.1909, få måneder

¹ TS s. 389.

² Se Vil herren.

før moderens graviditet. I folketællingen i 1940 oplyses moderen at være enke. Datteren tog ved kongelig bevilling af 12.9.1923 navneforandring til Edith Ragnhild Hansen Siegmann, ligesom det meddeles at hun meldte sig ud af folkekirken den 30.12.1931. Hun døde den 11. 9.1969.¹

Rachel Siegmanns historie kan belyses yderligere. Om det afgørende spørgsmål om faderskabet vil kunne det, er et andet spørgsmål.

1 Tak til Claus Ahnfeldt-Møllerup som har fremledt kendsgerningerne.